

KÓNYÁNÉ SIMICS ZSUZSA

A polgári jogi személyiségvédelem fejlődésének rövid áttekintése

A személyiségvédelem helye a polgári jogban

Témánkkal kapcsolatban előre kell bocsátanunk, hogy a polgári jogi személyiségvédelem jogintézményeink azon egyike, amely – a végleges és stabil szabályozottság látszata ellenére – szinte folyamatosan kutatás tárgya lehetett, volt és jelenleg is az. Amely körében mindig akadt megvitatót igénylő, állásfoglalásra készítő (végső soron a hatalom és a jog mindenkori kapcsolatára is visszavezethető) problémafelvetés a jogtudományban jelentkező elméleti nézetkülönbségek, a jogalkotási hiányosságok valamint az ebből eredő joggyakorlati bizonytalanságok hatására. Már most kell utalnunk arra is, hogy nem kívánunk kitérni a szakirodalomban nem azonos, de gyakran szinoním értelemben használt személy, személyiség, személyek polgári jogi védelme, személyhez fűződő jogok polgári jogi védelme kategóriák elméleti elemzésére. Előre jelezzük azt is, hogy az emberi jogok, alkotmányos jogok, állampolgári jogok, szabadságjogok, személyhez fűződő jogok belső rétegeit, azonosságait, esetenként – csak árnyalatbeli – különbözőségeit valamint a nemzetközi vonatkozásokat sem taglaljuk.

Tanulmányunk kiindulópontját és gerincét a személyiségének polgári jogi védelmére kényszerülő jogalany szempontjából ténylegesen érvényesíthető igények kereteit meghatározó polgári törvénykönyvbeli szabályozás, valamint néhány kapcsolódó jogszabály rendelkezésének áttekintése, felülvizsgálata képezi. Tehát, történeti felvezetés nélkül, valamiféle kronológiai szempontot azonban mégis alkalmazva, a polgári jogi személyiségvédelemnek az 1959. évi IV. tv. által megalapozott tételeihez visszanyúlva vesszük szemügyre a hatályos szabályozást. Figyelemmel a megelőző időszak magánjogi törvényalkotási kísérleteinek kudarcba fulladásaira is, nem túlzás hangsúlyozni, hogy a magyar civilisztika történetének első polgári jogi kódexe – még ha a ma már ún. "szocialista" jogrendszer jogalkotási terméke is – kiemelkedő jelentőséggel bírt, nem csak választott témánk szempontjából.

A személyiségvédelem elhelyezése a polgári jog szabályozási körében kezdettől fogva nehézséget okozott a különböző elméletek nem azonos és nem mindig egyértelmű elhatárolási ismérvei miatt. Különösen nyilvánvaló ez, ha emlékeztünkbe idézzük a polgári jog tárgykörére vonatkozóan kialakult

sokszínű és eltérő nézetek legjelentősebbjeit, a nem tagadhatóan ideológiai okok által is motiváltan kialakult sajátos jogdogmatikai érvrendszereket.

A közvetlen jogi tükröződésen alapuló igen elterjedt áruviszony-elmélet szerint a polgári jog kizárólag vagyoni viszonyokat, valamint az azokkal elválaszthatatlanul összefüggő vagy azokból származó személyi viszonyokat szabályozza.¹ Lényegét — a vagyoni viszonyok favorizálását — tekintve ehhez hasonló, de témánkat illetően mégis egészen más az a nézet, amely teljesen száműzi a polgári jogból a nem vagyoni viszonyok szabályozását, azt hangsúlyozva, hogy "a személyiségi jogok védelmének érdekében nincs szükség ma már a polgári jogra."² A jogalkalmazás viszont ezzel ellentétben a személyiségvédelem polgári jogi eszközeinek kiterjesztése mellett kardoskodott.³ A nézőpontok változatosságát jelző, szociológiai megközelítésű struktúra-elmélet szerint a polgári jog egyaránt szabályoz mind vagyoni, mind — "a büntetőjogi szankciók igényének szintjét el nem érő esetekben" kiegészítő jelleggel — személyi viszonyokat, amennyiben azok ún. autonóm struktúrájúak.⁴ A fentiekben nagy vonalakban vázolt felfogásokat a maguk idejében indokoltak elismerve, de közülük alapjaiban a struktúraelméletre építetten bontakozott ki az az újabb jogtudományi elképzelés, amely — nem érintve most az egyéb eltéréseket — témánk szempontjából jelentős fordulatot hozott. Nem tagadta ugyan a vagyoni viszonyoknak a mindennapi életben betöltött szerepét, mégis elsőrendűen a személy mibenléte és a személyhez fűződő jogok védelme szabályozását tekintette a polgári jog területéhez tartozónak. Ráadásul nem csupán a büntetőjog és az államigazgatási jog maradékerületeként, "mintegy kiegészítő, a kisebb súlyú, a jelentéktelenebb esetekre kiterjedő" szabályozásként, hanem egyszerűen annak a módszernek az igénybevételeként, "amellyel lehetővé válik, hogy a büntetőjog, az államigazgatási jog mellett a polgári jog is a maga eszközeivel védje" a jogalanyként elismert személyeket. "Ez a védelem nem egyszerűen kiegészítő szerepet tölt be, hanem önálló jelentősége van."⁵

Meglehetősen nehéz e két utóbbi nézet valamelyikét kizárólagosan és határozottan támogatni. Mindenképpen meggyőző és szimpatikus a kiegészítő jelleg elutasítása. Nem feledhető azonban, hogy más a jogtudományi — esetleg teljesen megalapozott — elvárás és más a tények világa, ahol az elméletnek jól

¹ *Világby* Miklós — *Eörsi* Gyula: Magyar polgári jog. Tankönyvkiadó, Bp. 1962. I. 13., 22. p.; *Világby* Miklós: Ideiglenes tananyag a polgári jog általános részéből. Kézirat. Tankönyvkiadó. Bp. 1977. 10. p.

² *Sárándi* Imre: Az áruviszony, a kollektívák és a joggal való visszaélés. Jogtudományi Közlöny 1964. 3. p.; *Samu* Mihály: A szocialista jogrendszer tagozódásának az alapjai. Bp. 1964. 162–192. p.; *Sárándi* Imre: A polgári jog fogalma. Kari Acta T. XVIII. Bp. 1976. 38., 45. p.

³ *Törő* Károly: A személyiség polgári jogi védelme bíróságaink gyakorlatában. Magyar Jog 1971. 667–683. p.

⁴ *Eörsi* Gyula: A szocialista polgári jog alapp problémái. Akadémiai Kiadó. Bp. 1965. 28., 31., 38–39. p.; *Eörsi* Gyula: Tulajdonosok és kollektívák jogágazatai; differenciálódás és integrálódás a szocialista jogrendszerben. MTA Társ.-tört.tud. Oszt. Közl. XII. Bp. 1963. 1–2. p.

⁵ *Asztalos* László: Polgári jogi alaptan. Akadémiai Kiadó. Bp. 1987. 47. p.

kell kiállnia a gyakorlat próbáját. Nem tekinthető teljes eretnokségnek, ha valaki jelentősebb szerepet tulajdonít a személyiségi jogok (főleg a személyes szabadság, testi épség, egészség, becsület, emberi méltóság) sérelme esetén biztosítandó védelem körében a sérelem jellegének, súlyának függvényében a büntetőjogi és a szabálysértési rendelkezéseknek, szemben a polgári jogiakkal. Ugyanakkor viszont az sem vitatható, hogy ha nincsenek meg a büntetőeljárás feltételei, pl. hiányzik a bűnösség, vagy a jogsérelem enyhébb, csekély súlyú és emiatt nem éri el azt a szintet, ahol a büntetőjog hatékony eszközként szolgálhat, akkor a büntetőeljárás nem éri el közvetlen célját. Kedvezőtlen társadalmi hatást váltanának ki a megnövekedett számú olyan büntetőeljárásokban hozott ítéletek, amelyekre a büntetéskiszabás mellőzése vagy a büntetési skála legalsó foka jellemző. Ez esetben nyilvánvalóan a polgári jogi szabályok hatékonyabbak.⁶ Figyelemmel kell lenni arra is, hogy a büntetőjogban a védett jogtárgy a társadalom, nem pedig a sértett személyisége, így ez a jogág a személyek közötti közvetlen konfliktusok feloldására nem igazán alkalmas.

Általánosan elfogadottá vált végül is az a helyeselhető nézet, hogy a személyhez fűződő jogokat *komplex védelemben* kell részesíteni és ebben valamennyi jogágnak, így a polgári jognak is – a többi mögött vagy mellett, de – a maga sajátos eszközeivel részt kell vállalnia.⁷ Sőt, "...mind a személyhez fűződő jogok, mind pedig a szellemi alkotásokhoz fűződő jogok védelméről alapvetően a Ptk-ban kell rendelkezni." Végző soron azonban, jogunk embercentrikusságát kifejezésre juttatva a többi jogág is – "egymást mintegy kiegészítőleg" – védelmet nyújthat.⁸ A védelem hatékonyságának fokozott biztosítását szolgálja, hogy a különböző jogterületek által nyújtott lehetőségek egyidejűleg is igénybe vehetők, a jogkövetkezmények akár halmozottan is érvényesíthetők a sérelmet szenvedett választásától függően.

A polgári jog tárgykörének meghatározására irányuló kísérletek bizonyára nem fejeződtek még be. A társadalmi viszonyok változásainak függvényében örök témát biztosítanak a jogtudósok számára. A legutóbbi álláspontok közül azt tartjuk kiemelésre érdemesnek, amely – a személyi viszonyokat nem helyezi ugyan előtérbe, nem állít fel hangsúlyozottan fontossági sorrendet, nem minősíti a polgári jogi személyiségvédelmet másodlagosnak, a vagyoni viszonyok járulékos viszonyainak, viszont mindenek előttinek sem, de – rendkívül világos összegzését adja e jogág mai mibenlétének. A polgári jog ma már egyértelműen a tulajdonosi autonómiával rendelkező, egymással mellérendeltségi viszonyban álló jogalanyok (ember, jogi személy, jogi személyiség nélküli jogalany, állam), azaz árutulajdonosok (nem bármiféle, hanem) árujellegű vagyoni viszonyai szabályainak összességében határozható meg. Ez viszont nem jelenti azt, hogy "a polgári jogi szankciórendszer ne lenne

⁶ Eörsi Gyula: A szocialista polgári jog alapproblémái. Akadémiai Kiadó. Bp. 1965. 29. p.

⁷ Sólyom László: A személyhez fűződő jogok. Jogtudományi Közlöny. 1979. 6. 327–340.

p.

⁸ Zoltán Ödön: A polgári törvénykönyv magyarázata. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Bp. 1992. 175. p.

alkalmas priméren nem vagyoni természetű vagy egyenesen személyi jellegű viszonyok jogi rendezésére is. Ezek a személyi viszonyok azonban rendszerint maguk is vagyoni viszonyokhoz kapcsolódnak, vagy ha közvetlenül nem is függenek vagyoni viszonyoktól, következményeikben vagyoni jellegűek vagy legalábbis vagyoni szankciókkal illelhetők.⁹ Vagyis a Ptk. egyaránt szabályoz illetve véd minden olyan vagyoni és személyi jogot (nem kizárólag a vagyoni viszonyokkal összefüggőt), amelynél szankciós eszköztárával képes hathatósan biztosítani a védelmet. Kitűnik az előzőekből, hogy az ún. szocialista irodalom elméleti megközelítése hagyományosan külsődleges, formális. Arra a konzervatív tendenciájú rendszertani vitára szűkítette a személyiségi jogok problémáját, hogy az hogyan illeszthető bele a vagyoni viszonyokat szabályozó hagyományos polgári jogba. Bizonyosak vagyunk abban, hogy e ma már inkább történeti értékűnek minősíthető jogtudományi viták nem voltak szükségtelenek és nem maradtak hatástalanok. Legfőbb eredményükként a *személyhez fűződő jogoknak a vagyoni jogoktól való függetlenítése*, illetve e *függetlenség felismerése* és — bár továbblépő tartalmi kifejtés nélküli — *kinyilvánítása* jelölhető meg.¹⁰

A Ptk. szerepe a polgári jogi személyiségvédelem megalapozásában

Mindezeket követően — a továbbiakban már féltetve a jogágazati határvitákat — le kell szögeznünk, hogy a jogalkotás és a jogalkalmazás egyaránt bizonyítja a polgári jognak a személyiség védelme megvalósításában betöltött fontos szerepét. Bár a szakirodalmi háttér segítségével sem feltétlenül helyes mintegy 35 év távlatából visszakövetkeztetni az eredeti jogalkotói szándékra, de figyelemmel az ideológiai elvárások állandó szorításában levő jogtudományra, valamint a vonatkozó miniszteri indokolás szűkszavúságára illetve hiányosságaira, úgy véljük, nem kizárt az 1959. évi IV. tv-ben a kompromisszumos megoldásra törekvés.

A kódex már eredeti megfogalmazásában is utalt "A törvény célja" címszó alatt az 1. § (1) bekezdésében arra, hogy vagyoni és egyes (az indokolás szerint tágran értelmezendő) személyi viszonyokat szabályoz. Ehhez kapcsolódóan — de már magyarázat nélkül fordított sorrendben — garantálta a 2. § (1) bekezdésében a személyhez fűződő és a vagyoni jogok, továbbá törvényes érdekek védelmét. Míg a 2. § (2) bek. — már sorrend és nevesítés nélkül, általában — biztosította a jogok szabad, de társadalmi rendeltetésnek megfelelő gyakorlásának lehetőségét. A személyhez fűződő jogok 2. § (1) bekezdésbeli — mintegy statikus állapotukban történő — *általános védelmének deklarálása* azért fontos, mert jelzi, hogy valamennyi, nem csak az 1. § (1) bek. szerinti "egyes", hanem a példálózó jelleggel fel nem sorolt jogosultságot is védelem

⁹ Vékás Lajos: A polgári törvénykönyv magyarázata. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Bp. 1992. 20., 23., 25. p.

¹⁰ Súlyom László: A személyiségi jogok elmélete. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Bp. 1983. 15–18. p.

illeti.¹¹ Ilyen értelmezés mellett a 81. § (1) bekezdése — ugyanezzel a tartalommal, az abszolút védelmi rendszert konstataálva, — tulajdonképpen szükségtelen ismétlésnek tűnik. Ezt követően került sor az eredeti szabályozásban az akkor legfontosabbnak ítélt néhány nevesített jogosultság felsorolására, a szellemi alkotáshoz fűződő jogok — egyelőre megjelölés nélküli — külön szabályozásra utalására, a jogsértés esetén alkalmazható jogkövetkezmények részletezésére, majd a személyes érvényesíthetőség követelményének és a jognyilatkozattal történő jogkorlátozás semmisségének kinyilatkoztatására.

A 81. § (1) bek. [a mai számozás szerint 75. § (1) bek.] tartalmának megfelelő feltárása többeket foglalkoztatott már. Munkálkodásuk ezideig nem vezetett ugyan kifogásolható eredményre, a továbbgondolhatóság érdekében azonban mégis fontosnak tartjuk néhány vélemény kiemelését. A hivatkozott rendelkezés jelentősége a védelmi kör megalapozásában áll. Éppen, hogy nem a 2. § (1) bekezdésének holmi ismétlését adja, nem hasonló elvi deklarációt tartalmaz, hanem e leghelyesebb, elidegeníthetetlen, különlegesen belső jellegűkből adódóan védelemre szoruló alanyi jogokat a polgári jog tételes részévé teszi és ezáltal jogellenessé nyilvánítja megsértésüket arra az esetre is, ha vagyoni károkozás nem történik. Fontos jellemzője az ily módon biztosított védelemnek, hogy átfogó jellegű, a személyhez fűződő jogok teljes egészére, vagyis mindegyikére — legyen az bármelyik jogterület alanyi joga — kiterjed, nincs kivétel alóla. Ugyanakkor jellemzője még az is, hogy noha átfogó, mégsem kizárólagos, a polgári jog mellett az általam érvényrejutását minden jogágnak elő kell segítenie a saját lehetőségeihez mérten.¹²

Más vélemény szerint az ominózus szakasz önmagában csupán deklarálja a személyhez fűződő jogok általános védelmét, általános jellegű tartalmi szabályt azonban nem ad. Csonka, a védelem körébe tartozó alanyi jogokra vonatkozó külön — nem kielégítő részletességű — rendelkezésekre utaló szabály. Vagyis "nem tekinthető a személyiség általános védelmét meghatározó szabályozásnak." Bár a 2. § (1) bekezdésével való összefüggésre utalással, a jogintézmény társadalmi rendeltetésének megfelelő értelmezés mellett mégiscsak lehetségesnek látszik, hogy "ezt a rendelkezést a személyiség általános tartalmú védelmét meghatározó tartalmi jellegű szabálynak tekintsük". Tehát a személyiség megvalósításához és érvényesítéséhez szükséges minden megnyilvánulást, amelyet törvény nem tilt, amely mások lényeges és jogos érdekeit nem sérti, a törvény védelme alatt állónak és mindenki által kötelezően tiszteletben tartandónak tekintünk.¹³ Ez utóbbi fejtegetés nem kellőképpen határozott voltára utal viszont az a későbbi kinyilatkoztatás, hogy a kódex megoldása nem megfelelő, mert "nem írja elő a személyiség általános védelmét,

¹¹ 1959. évi IV. tv. miniszteri indokolása. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Bp. 1963. 27., 33–34., 100. p.

¹² Erőss Pál: Emberi mivoltunk polgári jogi védelme. Magyar Jog. 1972. 11. 672. p.

¹³ Törő Károly: Személyiségvédelem a polgári jogban. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Bp. 1979. 58–59. p.

csak egyes külön meghatározott személyiségi értékeket véd." A törvény személyiségvédelemre vonatkozó általános szabályai csak a különös szabályok alkalmazásával kapcsolatos általános szempontokat és követelményeket határozzák meg, "nem alkalmasak egyes személyiségi értékek és érdekekre vonatkozó hiányzó szabályozás pótlására, nem alapozzák meg a személyiség általános körű védelmét". Tehát nincs jogszabályi alapja annak, hogy polgári jogunk a személyiségi sérelmek minden formája ellen védelmet nyújt, tekintet nélkül arra, hogy a sérelem adott esetben valamely külön rendelkezésbe ütközik-e vagy sem. Ezen pedig nem változtat a 75. § (1) bek. utólag beépítésre került azon általános rendelkezése sem, hogy a személyhez fűződő jogokat mindenki köteles tiszteletben tartani. Hiszen ez lényegében csak a külön meghatározott jogok abszolút hatályát jelöli. A 2. § (1) bekezdésének a személyhez fűződő jogok törvény védelme alatt állására való utalás pedig semmitmondó. "Az azt jelenti, hogy a jog védi a jogot, aminek semmi jelentéstartalma nincs."¹⁴

Az utóbbi évek szakirodalmá sem igen jutott tovább a 75. § (1) bekezdése, mint generálklauzula jelentéstartalmának vizsgálata során annak ismételt megállapításánál, hogy az *abszolút szerkezetű személyiségi jogok védelme általános jellegű*,¹⁵ vagyis kiterjed az elvileg korlátlan, "végtelékig feszíthető tartalmú" személyiségi jog minden aspektusára, külön nem nevesített változatára.

A személyiségvédelem általános jellegének hangsúlyozása mellett jelentős előrelépésként — először az elméletben, majd az Alkotmánybíróság erőteljesen jogfejlesztő gyakorlatában — megjelent az *általános személyiségi jog* kategória, amely az egyes — ma már klasszikusnak tekinthető és politikai semlegességükből adódó egyneműségük miatt minden polgári jog által elfogadott, védett — személyhez fűződő jogokhoz képest *lényege szerint politikai*, ezért egyértelmű tartalommal nem definiálható és így kodifikálhatatlan.¹⁶ "A személyhez fűződő jogok felsorolása, amely egészében adná a személyiséget megillető összes jogosultságokat, nem lehetséges. ...felleltározhatatlanok."¹⁷

Az új fogalom az Alkotmányban [54. § (1) bek.] és a Ptk-ban (76. §) egyaránt megjelenített emberi méltóság tartalmának kifejtésével került körülhatárolásra. Emellett más, önmagukban nem tökéletes, de összefüggésükben a tartalmat illetően megfelelő következtetésre alapot adó elnevezések is ismeretesek: általános cselekvési szabadsághoz, személyiség

¹⁴ Törő Károly: A személyiségvédelem buktatói. Jogtudományi Közlöny 1986. 10. 462. p.

¹⁵ Kovács László: A személyiség jogi védelme. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Bp. 1992. 34. p.; Petrik Ferenc: A személyiség jogi védelme. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Bp. 1992. 21. p.

¹⁶ Sólyom László: A személyhez fűződő jogok. Jogtudományi Közlöny. 1979. 6. 331. p.; Sólyom László: A személyiségi jogok elmélete. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Bp. 1983. 22., 25–26. p.

¹⁷ Asztalos László: A polgári törvénykönyv magyarázata. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp. 1981. 349. p.

szabad kibontakozásához, magánszférához, önazonosságához, önrendelkezéshez való jog. A joggyakorlatban bizonyára fontos szerepet játszik majd, mint "anyajog", vagyis olyan "szubszidiárius alapjog", amelyet mind az Alkotmánybíróság, mind a bíróságok minden esetben felhívhatnak az egyén autonómiájának védelmére, ha az adott tényállásra a konkrét, nevesített alapjogok egyike sem alkalmazható.¹⁸

A polgári jogi személyiségvédelem hatályos szabályozása a változások tükrében

I. Vázlatosan a jogosultságokról, a védelmi körről

1959-ben még bizonyára nem gondolt a törvényhozó a több szempontból is megfelelőnek tűnő szabályozás elégtelenségére, az 1977-ben bekövetkező nagymértékű és látványos módosításra, valamint a szabályozás elméletileg is megalapozottabb újragondolása és megváltoztatása iránti igény ismételt, immár szükségszerűen nyílt, közelmúltbani megjelenésére. A területi korlátok, a célszerűségi megfontolások és a törvényszöveg pusztá átmásolásának vádjával illethetőség elkerülése okából az 1959. évi IV. törvénynek a személyiségvédelem megalapozása szempontjából – megjegyzésekkel ellátott, de – kiemelkedő jelentőségének hangsúlyozása után a módosításokra kitekintéssel, tehát a jelenleg hatályos Ptk-beli rendelkezésekre koncentráltan lépünk tovább. Mégpedig oly módon, hogy a fejlődésmenet érzékeltetése érdekében külön jelezzük, hogy mely változás köszönhető az 1977. évi IV. törvénynek és melyik az, amely – tudományos megalapozottságát tekintve ugyan korábbi gyökerű, de mégiscsak – a rendszerváltás eredménye.

Az 1970-es évek élénkülő irodalmában egyre több nézet jelentkezett, amely nem tartotta működőképesnek a jogintézményt. Elsősorban a perek kis számából következtettek erre, okként pedig a megfelelő szankció hiányát jelölték meg. Az elméleti elvárások, a felgyülemlett hasonló tartalmú jogalkalmazói tapasztalatok, a mind erőteljesebb joggyakorlati nyomás, ami "mögött nem túlzás az új mechanizmussal szabadjára engedett értékváltozásokat látni",¹⁹ az időközben módosított Alkotmánnyal való összhang megteremtése, a személyhez fűződő jogok világszerte felgyorsuló térhódításának és politizálódásának, ebből következően a különböző nemzetközi egyezmények²⁰ hatásaként is betudhatóan az 1977. évi IV. törvénnyel megtörtént a Ptk. módosítása, amely "ezen a

¹⁸ 8/1990. (IV.23.) AB h. Magyar Közlöny 1990. évi 35. sz. 751. p. 57/1991. (XI.8.) AB h. Magyar Közlöny 1991. évi 123. sz. 2454. p.

¹⁹ Súlyom László: A személyiségi jogok elmélete. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Bp. 1983. 14. p.

²⁰ Az 1976. évi 8. tvr. hirdette ki Magyarországon az Egyesült Nemzetek Közgyűlése által 1966. december 16-án elfogadott Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányát.

területen alapvető és mind rendszertanilag, mind jogszabálytanilag — mind a Legfelsőbb Bíróság gyakorlatára támaszkodóan — *továbbfejlesztő és kiterjesztő* hatással jelentkezett,...”²¹

A jogalkotó szinte mindent megtett, amit csak lehetett. Jelentős mértékben tágította a személyhez fűződő jogok védelmi körét, kibővítette megsértésük lehetséges eseteit, tartalmi újdonságokat vezetett be, egyetlen szakasz sem maradt érintetlen a fejezetben. Magunk is úgy látjuk, helyénvaló az a megállapítás, hogy e koncepcionális módosítástól — elsősorban a nem vagyoni kártérítés intézményének bevezetésére figyelemmel — a polgári jogi személyiségvédelem új szakaszát számíthatjuk.²² Akadt azonban elégedetlenséget kifejező — bár nem minden részletre kiterjedő, de mindenképpen — bővebb tartalmú rendelkezések beépítésére lehetőséget látó vélemény is.²³

A következőkben — immár a módosításra is figyelemmel — a hatályos tételes szabályozás változásait vesszük szemügyre.

a) A 2. §-ban az állampolgár és szervezeteik helyébe a *személyek* kifejezés került és a VII. fejezetben is következetesen érvényesül ez a váltás. Az egyébként tipikusan a természetes személyre, az emberre szabottan megalkotott ún. személyhez fűződő jogokat, illetve szabályokat — legalábbis, amelyek jellege ezt eltűri vagy nem zárja ki — egy külön rendelkezéssel kiterjesztették a jogi személyekre. Ezek amúgy is beletartoznak a személyek gyűjtőkategóriába az ember és az állam mellett. Mégsem tekinthető formálisnak a kiterjesztés, ha figyelembe vesszük, hogy ugyanekkor szűnt meg a jogi személyek ún. relatív jogképessége [28. § (3) bek.]. Szószaporításnak tűnhet, de egyre gyakrabban tapasztalható, hogy az e körbe tartozó kifejezések terminológiai zavart okoznak. Most már megjelent a(z elavult) természetes személy mellett a "polgár" fogalom is (1992. évi LXVI. törvény a polgárok személyi adatainak és lakcímének nyilvántartásáról). Nem kevésbé jelentéktelen az sem, hogy az 1988. évi VI. törvény hatálybalépésétől a nem jogi személy (vagy ún. egyéb) jogalanyok is a személyek körébe tartoznak. Nyilvánvaló, hogy a személyiségvédelmi eszközöket ezek szintén igénybe vehetik. Véglegesen tisztázni kellene már a személyek körébe tartozó minden egyes kategória pontos jelentéstartalmát az egységes használat megkövetelhetősége és megvalósíthatósága érdekében.

b) A még hatékonyabb védelem biztosítása szándékával került rögzítésre közvetlen parancs formájában — a korábbiakban már érintett — szigorú elvárás: "A személyhez fűződő jogokat *mindenki köteles tiszteletben tartani.*" [75. § (1) bek.] Ezt követően már valóban tagadhatatlan e jogok abszolút szerkezete illetve jellege.

²¹ *Asztalos* László: A polgári törvénykönyv magyarázata. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Bp. 1981. 348. p.

²² *Petrik* Ferenc: i.m. 12. p.

²³ *Törő* Károly: Személyiségvédelem a polgári jogban. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Bp. 1979. 62–63. p.

c) Az előzőekben vázolt "új" kategória, az általános személyiségi jog "leforgácsolódásaiként" – csak az említés szintjéig vagy részletesebben is kidolgozva – a legjellemzőbb, legtipikusabb, a polgári jog szempontjából leginkább jelentőséggel bíró következő ún. *nevesített* személyhez fűződő jogokat tartalmazza, részesíti védelemben, illetve szankcionálja a Ptk.:

– hátrányos megkülönböztetés nem, *faj*, nemzetiség vagy felekezet szerint;

– lelkiismereti szabadság sérelme;

– személyes szabadság *jogellenes* korlátozása;

– testi épség, *egészség*;

– becsület, *emberi méltóság* megsértése (76. §);

– névviselési jog megsértése (*saját és felvett* név valamint *jogi személy* esetében) (77. §);

– jóhírnév sérelme (tartalmi kitöltés: *különösen, ha ...*) (78. §);

– képmással, hangfelvétellel való visszaélés (*kivétel* beépítése) (80. §);

– levéltitok, *magántitok, üzemi vagy üzleti titok* megsértése (81. §);

– magánlakás, jogi személy helyiségének sérthetetlensége (82. §).

Látható, hogy szinte nem volt olyan jog, amit legalább ne érintett volna a módosítás. A leginkább figyelemre méltó mégis – és a klasszikusnak számítók mellett akkor még kissé idegenszerű – a személyhez fűződő egyes jogok (*tájékoztatás és helyesbítés* bővítése illetve) védelmének kiterjesztése a *számítógéppel történő* – az indokolás szerint azonban bármiféle más módon végzett nyilvántartás és – *adatfeldolgozás* területére (83. §).

d) A személyhez *és szellemi alkotásokhoz* fűződő jogok megváltozott címet viselő VII. fejezet az eredeti szabályozástól eltérően, az új címnek megfelelően két részre tagozódott. Ilyen irányú felvetés már korábban is jelentkezett az irodalomban.²⁴ A szellemi alkotásokhoz fűződő jogok címszó alatt is deklarálja a módosítás a *törvény védelme alatt állást* és a korábbi szabályozással egyezően, (a mai napig is egyértelműen helyeselhető módszerként) az alkotásfajtanak megfelelő külön jogszabályokra utal (amelyek ezideig szép számmal kerültek kibocsátásra). Ily módon kívánták fokozottabban hangsúlyozni a szellemi alkotások jelentőségét, ugyanakkor jelezni a nem alkotó tevékenységet kifejtőkre vonatkozó szabályozástól való eltérést. Jelentős új szabály továbbá annak rögzítése, hogy a külön jogszabályokban meghatározott védelmen kívül alkalmazhatóak a Ptk-ban megfogalmazott általános polgári jogi személyiségvédelmi eszközök is, amelyek természetesen a *külön jogszabályok hatálya alá nem besorolható* szellemi alkotásokra is irányadók (86-87. §).

II. A jogkövetkezmények felülvizsgálata

Számos olyan jogsértő magatartás van, amelyre polgári jogunk igen határozottan reagál, a jogkövetkezmények sokaságát, – egyúttal nagyon is

²⁴ Erőss Pál: i.m. 673. p

pontosan körülhatárolt, de – széles lehetőségét biztosítva a sérelmet szenvedett részére az igényérvényesítés vonatkozásában (pl. túlépítés, ráépítés). Minden ilyen esetben felmerülhet a kérdés, hogy indokolt-e a szankcionálási lehetőség határainak tág megvonása, hogy csak látszólagos vagy valós és hatékony védelmet nyújtanak-e a felkínált jogkövetkezmények vagy szükségtelen túlszabályozásról van szó. A személyiségvédelem irodalmát és joggyakorlatát sem hagyta érintetlenül e kérdés, sőt a Ptk. kodifikációja óta jelentősége csak fokozódott és a válaszadás napjainkra egyre sürgetőbbé vált. Ráadásul gyakran egymásnak ellentmondó nézetek jelentkeznek a személyhez fűződő jogokat védő vitathatatlanul sokrétű, komplex szabályozásról, a törvényi garanciák hatékonyságáról. A polgári jog területét vizsgálva, egyesek sokallják, mások keveslik a jogi biztosítékokat vagy legalábbis a bírák rovására írják, hogy nem elég bátran és következetesen alkalmazzák a meglévő szankciókat²⁵, amelyekről olyan vélemény is formálódott, hogy a nem vagyoni kártérítés hiányában erőtleneek, hatástalanok és így nem lehet elmarasztalni a jogalkalmazást sem. Nem róható ugyanis a sérelmet szenvedők terhére, hogy inkább a büntetőjogban és az igazgatási jogban kerestek orvoslást, "csek az eljárások legalább represszív hajlamaikat kielégítették".²⁶

A személyhez fűződő jogok megsértése megvalósulása esetén jelenleg alkalmazható jogkövetkezményeket az alábbiakban vázoljuk.

A. *Objektív* jogalapúak, amelyek alkalmazásánál nincs jelentősége a jogsértő személy tudati, akarati szempontból történő minősítésének, mert a sérelmes helyzet optimális megoldása a cél, ezért a szubjektív elemek vizsgálata szükségtelen. Bár előfordulhat ilyenkor is, hogy felróható magatartás váltja ki a hátrányos eredményt, a szankció viszont akkor is beáll, ha felróhatóság nem mutatható ki. Ebbe a csoportba tartoznak a 84. § (1) bek. a)–d) pontjaiban felsoroltak, amelyek 1959 óta állják az idő próbáját.

a) A jogsértés megtörténtének bírósági ítélettel, hivatalos jelleggel történő megállapítása, rögzítése azon ténynek, hogy a magatartás jogellenes volt, vagyis megvalósult a jogosultnak a személyiségi érdekkörébe történő behatolás, bekövetkezett valamely külön nevesített személyhez fűződő jog vagy – ma már azt is állíthatjuk, hogy – az általános személyiségi jog sérelme. A bizonyítási teher ez esetben sajátosan alakul, ugyanis a sérelmet okozó kötelezett hátrányára szolgál, ha nem tudja bizonyítani, hogy jogosult volt a beavatkozásra vagy a közöttük fennálló valamely jogviszony tartalma vagy a törvény külön rendelkezése alapján. E szankció legfontosabb szerepe abban rejlik, hogy tulajdonképpen kötelező az alkalmazása, mert bármiféle jogvédelem érvényesíthetőségének – a törvény előírása alapján – előfeltételét képezi. Jelentősége azonban nem kizárólag ebben áll. Előfordulhat, hogy az eset körülményeire figyelemmel más jogkövetkezmény egyszerűen szóba sem jöhet. Felületesen szemlélve önkéntelenül adódik a kérdés, hogy akkor önmagában mit

²⁵ *Benedek Károly*: Jogalkotási feladatok a polgári jog területén. Jogtudományi Közlöny 1972. 8. 345. p.

²⁶ *Petrík Ferenc*: i.m. 14. p.

ér? A sérelmet szenvedett szempontjából bizony sokat jelent, hogy nem csak ő érzi jogsértőnek a magatartást, hanem a bíróság nyilvánítja annak. Helyreáll így valami másfajta "értékegyensúly" és ezáltal elégtételadást is szolgálhat, miközben – legalábbis úgy hisszük, hogy a másik oldalon – érvényesülhet tudatformáló hatása, megelőző, visszatartó szerepe. Mindez azonban csak akkor igaz, ha az ítélet rendelkező része nem általánosságban utal a magatartás jogsértő jellegére, hanem a lehető legpontosabban tartalmazza, hogy milyen magatartás, milyen tartalmú közlés, milyen módon, mikor, milyen körülmények között, kik előtt valósította meg a személyhez fűződő jog megsértését. Utalnunk kell e jogkövetkezménnyel kapcsolatban arra, hogy nem azonos a Pp. által szabályozott általános jellegű ítéleti megállapítással (Pp. 123. §). Személyhez fűződő jogok körében nem azért van szükség a megállapításra, mert teljesítés nem követelhető. A megállapítás nem csupán a jog fenntartására, megóvására szolgál, hanem kifejezetten jogérvényesítést jelent. Eljárásjogilag a teljesítés iránti igénnyel azonos, mert az anyagi jogi feltételek megléte esetén anyagi jogi szabályok érvényesítésére, tehát valójában teljesítésre irányul.²⁷

b) Követelhető a jogsértés abbahagyása és a jogsértő további jogsértéstől való eltiltása.

c) Ugyancsak objektív jogkövetkezményként elrendelhető, hogy a jogsértő a saját költségén adjon elégtételt, némi szubjektív elemmel színezett, tudati jellegű, eszmei jóvátételt. Ez esetben már nem csak a bíróság állapítja meg a jogsértést, többről van szó. Maga a jogsértő ismeri el magatartása jogellenességét, visszavonja, megbánja, igyekszik jóvátenni önnön tettét, sajnálkozását fejezi ki, bocsánatot kér, megköveti a sérelmet szenvedettet olyan körben, amilyen körben a jogsértés mások tudomására jutott, hatását kifejtette vagy kifejthette. A körülmények alapos mérlegelése indokoltá teheti a legszélesebb körű nyilvánosság biztosítását, sajtóközlemény megjelentetését is, még akkor is, ha a jogsértés nem sajtószerv útján valósult meg. Természetesen csak akkor, ha végrehajtható a rendelkezés, ha a körütekintő eljárás alapján megállapítható, hogy van olyan sajtószerv, amely hajlandóságot mutat a közlésre. Nyilvánvaló, hogy ún. rendes személyiségvédelmi eszköz az elégtétel nyújtása és semmiképpen sem szabad abba a – sajnos, előforduló – hibába esni, hogy ez utóbbi változatot azonosítjuk a sajtóhelyreigazítási eljárással.

d) Követelhető továbbá a sérelmes helyzet megszüntetése, a jogsértést megelőző állapot helyreállítása a jogsértő részéről vagy költségén, továbbá a jogsértéssel előállott dolog megsemmisítése, jogsértő mivoltától megfosztása. Ez bizony taxációnak tűnik, holott – úgy gondoljuk – nem arra, hanem ama bizonyos egyensúly helyreállítási lehetőségeinek felvázolására irányult a jogalkotói szándék. E rendelkezéshez kapcsolódik szorosan – bár nem kifejezetten jogkövetkezmény – az előzetes kodifikációs igények alapján 1977-ben bevezetett *ideiglenes intézkedés* [85. § (4) bek.].²⁸

²⁷ Törő Károly: Személyiségvédelem a polgári jogban. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Bp. 1979. 101–102. p.

²⁸ Erőss Pál: i. m. 675. p.

A jelek arra mutatnak, hogy az ismertetett szabályozás minden vonatkozásban megfelelő. Kardinális kifogásaink nincsenek is, de célszerűségi okokból mindenképpen indokoltnak tartjuk az alábbi *egyszerűsítési javaslatot*:

1. Az a) pont változatlanul hagyása mellett a b) pont alatt tüntetnénk fel [a jelenlegi c) pontot, tehát] az elégtételadást; a c) pont alatt pedig a következőképpen fogalmaznánk: "követelheti az eredeti állapot helyreállítását, így különösen..." vagy (amennyiben ez a variáció a vagyoni viszonyokra asszociálás miatt nem tetszetős:) "követelheti a sérelmes helyzet megszüntetését, így különösen..."

Ily módon a tartalmilag egymást fedő (hiszen a sérelmes helyzet megszüntetése értelemszerűen magába foglalja a jogsértés abbahagyását is), de jelenleg szétszakítottan [b) és d) pont alatt] feltüntetett jogkövetkezmények áttekinthetőbbek lennének.

2. A hatékony szabályozás teljessége iránti igény hatásos érvére lehet ugyan hivatkozni, álláspontunk szerint azonban az ideiglenes intézkedésről mégis a Pp-ben kell rendelkezni, még akkor is, ha a jelen szabályozás teljes összhangban van a Pp. 156. § (4) bekezdésében foglaltakkal. A jelenlegi változatnál maradás esetére viszont – tekintettel ezen ügyek jellegére és jelentőségére, a egyértelműség kedvéért – a 85. § (4) bekezdése szövegének kiegészítését javasoljuk a "hivatalból is" kitételrel.

B. *Szubjektív* jogalapú szankciók is kapcsolódnak a vázolt objektív szankcionáláshoz. Ezeknél a szubjektív előzmények vizsgálata már nem mellőzhető, csak és kizárólag felróható magatartás tanúsítása esetén alkalmazhatóak, vagyis, ha a jogsértő nem tudja megdönteni a felróhatóság vélelmét, tehát nem bizonyítja be, hogy úgy járt el, ahogyan az az adott helyzetben általában elvárható – jogkövetkezmények az alábbiak: a) "kártérítést követelhet a polgári jogi felelősség szabályai szerint" [84. § (1) bek. e) pont]; b) "Ha a kártérítés címén megítélhető összeg nem áll arányban a felróható magatartás súlyosságával, a bíróság a jogsértőre közérdekű célra fordítható bírságot is kiszabhat" [84. § (2) bek.].

a) A jelen szabályozás kialakulása nem volt zökkenőmentes. Egészen az 1950-es évekig kell visszanyúlnunk, ha érzékeltetni kívánjuk, hogy ez a ma már nem kielégítő megoldás folyamatában tekintve mégis elfogadható. 1952-ben a Legfelsőbb Bíróság – hangsúlyozva, hogy "újabb bírói gyakorlatunk a szocialista jogfejlődésnek megfelelően az erkölcsi javakat nem tekinti pénzzel felmérhetőnek és így erkölcsi kártérítést sem ítél meg" – hatályon kívül helyezte a 158. sz. valamint az 537. és 538. sz. elvi határozatokat, amelyek a nem vagyoni kártérítés elvi alapját határozták meg. Így az *eszmét kártérítés*, mint jogintézmény *elvesztette elvi talaját*.

Ezt követően az 1953. III. sz. elvi döntés végleg kizárta a nem vagyoni kár megtérítésének lehetőségét. "Kártérítést csak vagyoni károsodás megtérítéseként lehet megítélni. Erkölcsi vagy más nem vagyoni természetű hátrány kiegyenlítésére kártérítést megítélni nem lehet, hiszen a személyi értékek árúvá minősítése nem összeegyeztethető a társadalmi berendezkedéssel."

Ugyanez az elvi döntés *egyidejűleg* megalkotta az *általános kártérítés* intézményét az elbírálás idejében valamely okból *összszerszerűen* még pontosan meg nem határozható, jövőben konkretizálódó vagyoni károk megtérítésének lehetővé tétele érdekében. Nem azért azonban, hogy mentesítse a bíróságot a bizonyítási nehézségek alól, ugyanis nem alkalmazható a jogintézmény, ha nehézségek árán ugyan, de mégiscsak meghatározható a kár mértéke.

A korabeli ítéletek vizsgálata alapján megállapítható, hogy azok mindegyike erőteljesen (gyakran csak formálisan) idézgette a III. sz. PED kitételeit, hangsúlyozva, hogy az általános kártérítés nem erkölcsi elégtétel, erkölcsi vagy más nem vagyoni hátrány kiegyenlítésére nem alkalmazható. Ugyanakkor nem egy ítéletben még mindig a nem vagyoni kártérítés gondolata bújkált, az a kérdés, hogy az általános kártérítés nem egyéb-e, mint más elnevezésű erkölcsi elégtétel, a nem vagyoni kártérítés burkolt formája. További ítélkezési jellegzetesség, hogy egyetlen esetben sem utaltak arra, hogy az általános kártérítés a személyiség, s csak a személyiség megsértéséből eredő vagyoni károk megtérítésére, kizárólag személyiséget ért sérelem helyreállítására szolgál. Ilyenként jelentkezhetnek – leggyakrabban az élet, egészség, testi épség megsértése kapcsán – azok a következmények, amelyek közvetlenül vagy közvetve vagyoni értékcsökkenést illetve többletkiadás szükségességét vetik fel. Az általános kártérítés mértéke szempontjából erőteljes követelmény, hogy a károsult addigi életkörülményei és a károkozás következtében beállott állapota közötti különbségtől függjön, ami viszont pontosan sohasem határozható meg, csak a konkrét eset körülményeit elemezve, egyéniesítve becsülhető fel. Olyan összeg megállapítása indokolt, amely a körülményekhez képest alkalmasnak mutatkozik a károsult teljes anyagi kárpótlására.

A jogalkotó számára nyújtott végső következtetés szerint "az általános kártérítés a személyiség megsértéséből fakadó közvetett, az elbírálás időpontjában *összszerszerűen* pontosan meg nem határozható vagyoni károknak a károsult életviszonyaiban beállott változásához mért, becslés jellegű pénzbeli kártérítés."²⁹

A fentiekben hivatkozott III. sz. PED-ben kinyilatkoztatott álláspontot tette magáévá az 1959. évi IV. törvény is (noha az irodalmi nézetek már ekkor is más elvárásúak voltak). Egyrészt a 85. § (2) bekezdésében, hangsúlyozva a vagyoni kár kizárólagosságát, hogy a személyhez fűződő jogok megsértőivel szemben a felróhatóságot feltételező szubjektív szankció csak vagyoni kár esetén alkalmazható, másrészt a feltételeket meghatározó 358. § (2) bekezdésében. [Mai számozás szerint 84. § (1) bek. e) pont, 359. § (1) bek.]

Eszerint általános kártérítés csak akkor ítéltető meg, ha a kár vagyoni és bekövetkezte biztos, viszont mértéke pontosan nem számítható ki, mert nincs elfogadott mérce a már bekövetkezett vagy jövőbeli kár felmérésére. Amíg talál a bíróság mércét a kár mértékének kiszámítására, addig nincs helye általános kártérítés megállapításának. Ez gátolja, hogy a kártérítés megállapítása könnyebb, kényelmesebb, a törvényességre sérelmes módon becslés alapján

²⁹ *Asztalos* László: Az általános kártérítés. *Jogtudományi Közlöny*, 1957. 7–8. 283. p.

menjen végbe akkor is, amikor más megoldás is van.³⁰ Tehát pl. nem minősíthető általános kártérítésnek a pontosan meghatározható plasztikai műtét költségeinek viselésére kötelezés.

A nem vagyoni kártérítés megítélhetőségének dogmatikai kizárásához kezdetben látványosan alkalmazkodó jogalkalmazás terén az idő múlásával jelentős változás ment végbe. A társadalmi viszonyok által alakított morális követelmények támasztotta igényekre a jogalkalmazás jóval előbb reagált, mint a jogalkotás. A bíróságok a mintegy ellensúlyozásként megkonstruált általános kártérítés károsult orientációjú, egyre inkább kiterjesztő értelmezésével igen gyakran a pénzben ki nem fejezhető nem vagyoni természetű hátrányok kompenzálására szolgáló anyagi kárpótlást is megítélték a károsult javára. Így valójában eszmei károkat is sikerült reparálni, különösen azokban az esetekben, amelyekben a vagyoni és nem vagyoni elemek elválaszthatatlan összefüggése folytán erre eleve lehetőség kínálkozott.³¹ Az egy összegben megítélt általános kártérítés egy latensen létező erkölcsi kárt takart. Mindez természetesen burkoltan történhetett csak, az ítéletek indokolásában nem nyert bővebb kifejtést, sőt még mindig hangoztatták, hogy az általános kártérítésnek a nem vagyoni kártérítéshez semmi köze.

Tagadhatatlan, hogy az általános kártérítés intézménye a megfelelő ítélkezés, a joggyakorlatot jól ismerők szakirodalmi megnyilatkozásai és különösen az ellenvéleményeiket, fenntartásaikat folyamatosan és egyre határozottabban hangoztató jogtudósok tevékenysége következtében – az ún. szocialista jogfejlődés korszakában ugyancsak sokáig tartózkodó jogalkotóval szemben – megmentette és fenntartotta a nem vagyoni kártérítés tételesjogi helyét.

Az elméletben is egyre több, a hivatalosnak minősített állásponttól eltérő kritikai észrevétel jelent meg, már a Ptk. megalkotása előtt is, de akkor még hatástalanul. A szándékoltan különböző aspektusú – funkcionálisan analizáló,³² filozófiai-etikai alapú³³ – követelések egyaránt a nem vagyoni kártérítés bevezetését sürgették. Történeti és polgári jogászai az a megközelítés, amely kifogásolja a jogintézmény kontinuitásának hiányát és az erkölcsi kártérítés elutasítását, felszámolását kifejezett törésnek, a polgári jogi felelősségi szabályozás egyértelmű visszalépésének minősíti.³⁴ Az 1970-es években még inkább felerősödtek az intézményt hiányoló fellépések, olyannyira, hogy a

³⁰ *Eörsi Gyula*: A polgári jogi kártérítési felelősség kézikönyve. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Bp. 1966. 217. p.

³¹ *Törő Károly*: Személyiségvédelem a polgári jogban. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Bp. 1979. 148. p.

³² *Kertész István*: Vagyoni kárpótlás nem vagyoni hátrányért. Jogtudományi Közlöny. 1958. 3–4. 89–95. p.

³³ *Mádl Ferenc*: A deliktualis felelősség a társadalom és a jog fejlődésének történetében. Akadémiai Kiadó. Bp. 1964. 471–472. p.

³⁴ *Kemenes Béla*: A polgári jogi felelősség kérdései. Magyar Jog. 1965. 8. 378. p.

tételes szabályozás magától értetődő szükségessége már nem is volt vitatott.³⁵ Különböző elképzelések láttak viszont napvilágot a jogintézmény rendszertani elhelyezését illetően. A személyhez fűződő jogokat rendező szakaszok között avagy e körön kívül kérdése vetődött fel. A többségi álláspont az előző változatot látta megalapozottnak, így nem kis meglepetést okozott a jogalkotói döntés, amely "A felelősség egyes esetei" (XXX.fejezet) címszó alá helyezte a Ptk. 1977. évi — mindenképpen áttörést jelentő — módosítása során a nem vagyoni kártérítésről rendelkező 354. §-t. "A károkozó köteles megtéríteni a károsult nem vagyoni kárát, ha a károkozás a károsultnak a társadalmi életben való részvételét, vagy egyébkénti életét tartósan vagy súlyosan megnehezíti, illetőleg a jogi személynek a gazdasági forgalomban való részvételét hátrányosan befolyásolja." Egyidejűleg természetesen meg kellett változtatni a kár fogalmáról illetve pontosabban elemeiről rendelkező 355. § (4) bekezdését is. "Kártérítés címén ...*az a kárpótlást* vagy költséget kell megtéríteni, amely a károsultat ért vagyoni és nem vagyoni hátrány csökkentéséhez vagy kiküszöböléséhez szükséges."

A 354. § tényállására alkalmazandó felelősségi alakzat szabályait nem határozta meg sem a törvény, sem annak indokolása. Így újra felszínre kerül(het)tek az eszmei kár mibenlétére — egy új típusú felelősség, önálló igényérvényesítési alap, a személyhez fűződő jogok szankciója — vonatkozó viták, hiszen a 354. § mondhatni, hogy inkább csak a nem vagyoni kár megtéríthetőségének többletfeltételeit határozta meg. A bevezetése óta eltelt időben a bírói munkában is megmutakoztak alkalmazásának rendszeresen visszatérő elméleti és gyakorlati nehézségei. A bőséges választékú szakirodalmi felfogások és a felgyülemlett — a közelmúltban értékelt is összegzett — jogalkalmazási tapasztalatok bemutatására és kiegészítésére ezennel nincs módunk.³⁶ Utalnunk kell azonban arra, hogy a jelen helyzetben ezek mindenképpen hasznos és feltétlenül figyelembe veendő kiindulási alapját képezik a személyiségvédelem nem vitathatóan leghatékonyabb (vagy legalábbis azzá tehető) szankciója — most már időtálló és a más jogszabályokkal, valamint nemzetközi egyezményekkel való összhang megteremtésére is figyelemmel levő

³⁵ Eörsi Gyula: A szocialista polgári jog alapproblémái. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Bp. 1965. 104. p.; Bodóczy László: Gondolatok a nemvagyoni (eszmei) kártérítés kérdéseiről. Magyar jog 1967. 363. p.; Törő Károly: Eszmei kártérítés. Jogtudományi Közlöny 1970. 8. 401. p.; Szabó Emil: A nem vagyoni kártérítésről és az általános kártérítésről. Magyar Jog 1971. 4. 201. p.; Erőss Pál: i.m. 668. p.

³⁶ Petrik Ferenc: A kártérítési jog. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1991. 148–179. p.; Petrik Ferenc: Nem vagyoni kárpótlás: a személyiségvédelem általános és feltétlen eszköze. Magyar jog 1991. 6. 337–343. p.; Zoltán Ödön: A nem vagyoni kár megtérítéséről. Magyar jog 1991. 9. 529–533. p.; Törő Károly: A nem vagyoni kártérítés gyakorlati kérdései. Magyar jog 1992. 8. 449–454. p.; Lábady Tamás: A nem vagyoni kártérítés újabb bírói gyakorlata. ELTE Jogi Továbbképző Intézet. Bp. 1992.

– újraszabályozásának.³⁷ Ez elől már minden akadály elhárult: a Legfelsőbb Bíróság ugyanis hatályon kívül helyezte 21. sz. irányelvvel a 354. § tartalmát tovább szűkítő 16. sz. irányelvet, az Alkotmánybíróság 34/1992. (VI.1.) sz. határozata pedig a 354. § "megcsonkítása" ("A károkozó köteles megtéríteni a károsult nem vagyoni kárát.") révén a legszélesebbre tárta a lehetőségeket.

A szorosan a témánkhoz kapcsolódó személyhez fűződő jogok védelme körében, mint már jeleztük, oly módon jelent meg a nem vagyoni kártérítés Ptk-ba való beépítése, hogy módosult a szubjektív jogkövetkezmények rendezése a 84. §. (1) bekezdés e) pontjában, miszerint a sérelmet szenvedett "kártérítést követelhet a polgári jogi felelősség szabályai szerint". Valójában ezáltal igényelhetővé vált a nem vagyoni kártérítés, megváltozott a polgári jogi felelősség alapján járó kártérítés terjedelme, noha formailag "csak" a vagyoni jelző kiiktatása történt meg, ugyanúgy, mint – szükségképpeni változásként, megfogalmazásában alig észrevehetően – az általános kártérítésről rendelkező 359. § (1) bekezdésében.

Miután a nem vagyoni kártérítés intézménye végre törvénybe iktatásra került, úgy gondoljuk, hogy az általános kártérítés egyúttal elveszítette – az 1950-es évektől 1977-ig betöltött vitathatatlanul kiemelkedő jelentőségű – rendeltetését és indokolatlanná vált további fenntartása. Létjogosultságának megszűnésére tekintettel nem kívánjuk részletezni azokat az – úgy véljük, hogy következtetésünket tulajdonképpen alátámasztó – egyébként értékes kísérleteket, egymáshoz közel álló vagy eltérő, de megnyugtató, helyes és egységes elméleti megalapozást nélkülöző irodalmi nézeteket, joggyakorlati megnyilatkozásokat, amelyek a jogintézménnyel kapcsolatban fennálló és mindenképpen kiküszöbölendő, elkerülhető jogbizonytalanságot jelzik. Véleményünket alátámasztja az a hasonló meglátás is, amely szerint – figyelemmel a korabeli meggyőző érvek keresések, elhatárolások "eredményeire", a joggyakorlatot segítő kibocsátott PK. 49. sz. állásfoglalás valamint a 16. sz. irányelv értelmezésére, továbbá a Ptk. 359. §. (1) bekezdése és a Pp. 206. § (3) bekezdése tartalmának összevetésére – "inkább két nagy jogágazat koordinálatlan fejlesztéséről van szó, semmint valóságos, gyakorlatilag releváns eltérésekről."³⁸ Megjegyezzük, van eltérő álláspont is, amely feleslegesnek tartja a hivatkozott anyagi jogi és eljárásjogi rendelkezések szembeállítását, egyáltalán az egymáshoz való viszonyukkal történő foglalkozást.³⁹

Egyik esetben a kár mértékének bizonyítása objektíve nem lehetséges, ezért csak mérlegelés útján állapítható meg, a másik esetben a bizonyítási lehetőségeket kimerítették, de azok eredmény nélküliek maradtak, a kár

³⁷ 1992. évi LXVIII. tv. A személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról; 57/1992. (X.15.) OGY hat. az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló egyezmény megerősítéséről.

³⁸ Eörsi Gyula: A polgári törvénykönyv magyarázata. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Bp. 1981. 1674. p.

³⁹ Berényi József: A polgári törvénykönyv magyarázata. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Bp. 1992. 933., 958. p.

mértékének pontos megállapítása nem sikerült, ezért csak a szabad belátás szerinti mérlegelés adhat megoldást. A két esetkört mind a Ptk., mind Pp. fedi. Ilyen vonatkozásban helytálló a PK. 49. sz. állásfoglalás, miszerint az egyik anyagi jogi, a másik eljárásjogi biztosíték. A gondot az jelenti, hogy mindkettő ugyanannak a biztosítéka és így ma már felesleges túlbiztosításról van szó. Egyetlen különbségként feltüntethető körülmény mutatható csak ki – ami valójában az azonosság mellett a Pp. tartalmi többletét jelentő előny – éspedig, hogy a Pp. szabálya nem csak kártérítési, de minden más követelés összegének meghatározására is alkalmazható. Annak megállapítása elől, hogy a Pp. 206. § (3) bekezdése szélesebb kört ölel fel, az állásfoglalás sem térhetett ki. Ez – ki nem mondva – azt is magában foglalja, hogy az általános kár jogintézményére semmi szükség nincsen, hiszen a felmerülő jogalkalmazási kérdések az eljárási jogszabályok útján kifogástalanul megoldhatóak.

Tehát, ha mód van a bizonyításra, az semmiképpen sem mellőzhető. Viszont, ha objektíve vagy más okból – az előzetesen minden rendelkezésre álló és célravezető eljárás lefolytatását követően – mégsem állapítható meg az összegszerűség bizonyítás útján, annak meghatározását a bíró szabad belátására kell bízni. Ebbe a körbe tartozik többek között az ún. általános kártérítés, a nem vagyoni javakban bekövetkezett kár csökkentésére vagy megszüntetésére, a személyhez fűződő jogok megsértése esetén a sérelmes helyzet megszüntetésére, a megelőző állapot helyreállítására szolgáló költségek összegének meghatározása. A bíró ez esetben kétségtelenül az általánosnál nagyobb szabadsággal rendelkezik. Kizárható azonban bármiféle bírói önkény. Ugyanis a törvény megteremt a szabad belátás szerinti döntés korlátját és biztosítékát is a nem általánosságban mozgó, részletes indokolási kötelezettség előírásával.⁴⁰ Mindebből következően – figyelemmel a Pp. 230. §-ában foglaltakra is – elegendő a Pp. 206. § (3) bekezdése és *hatályon kívül helyezendő a Ptk. általános kártérítésre vonatkozó 359. §-a*, amiből adódóan viszont a következményeket is le kell vonni, pl. a PK. 49. sz. állásfoglalás módosítását illetően. Nem utolsó sorban ezáltal pontot tehetnénk azon parttalan viták végére is, hogy valóban alkalmazható-e mind a vagyoni, mind a nem vagyoni kártérítés körében; hogy kárfajta vagy kártérítési mód-e; hogy mi a viszonya a nem vagyoni kártérítéshez, megítélhető-e mellette stb...

b) A felelősség funkciója elsődlegesen a helyreállítás, a jóvátétel, másodlagosan pedig a megelőzés. Ez érvényesül mind a vagyoni, mind a nem vagyoni kártérítés vonatkozásában. Az eddig ismertetett jogkövetkezmények is betöltik e rendeltetést és megállapítható, hogy nem represszív jellegűek. A polgári jogi szankciókra általánosságban is jellemző, hogy legfeljebb – az adott helyzet sajátosságaiból fakadóan, – másodlagosan, mintegy kísérő jelenséggént érvényesülhet a megtorló jelleg. A valóban szándékolt, célzatos hátrányokozás egészen kivételes, súlyos felrőhatóságot kíván és büntető természetű, a polgári

⁴⁰ Farkas József: A polgári perrendtartás magyarázata. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.

jogban igen ritka jelenség (pl. állam javára marasztalás).⁴¹ A szubjektív jogkövetkezmények körében alkalmazható *közérdekű célra fordítandó bírság* intézménye, amelyet a Ptk. 1977. évi módosítása vezetett be polgári jogunkba, is ilyen. Hangsúlyozottan a megsértett személy hatékonyabb védelmét célozta meg általa a jogalkotó. A sérelmet szenvedett hatékonyabb védelmét azonban szerintünk nem szolgálhatja ez az intézmény, hiszen nem is ő kapja a bírságot, amely akkor szabható csak ki, ha a kártérítés csekély összegében nem jut kifejeződésre a súlyosabb jogsértés által kiváltott társadalmi rosszállás. Nem helyreállító, nem érdekvédelmi, hanem kifejezetten büntetési jellegű, járulékos, a kártérítés kiszabásához kapcsolódóan alkalmazható, így egyenesen túlzás azt állítani, hogy a visszatartó, megelőző szerepe dominál. Sokkal inkább van szó retorzióról, mint erről. Még a bevezetését indítványozók is elismerték, hogy a bírság idegen a polgári jog szankcióvilágától, tulajdonképpen "magánbüntetés", de mégis, a szerzői jogi törvény 53. §. (2) bekezdésére utalással sürgették bevezetését. A hivatkozott szakasznál a bírság elismert "patt-helyzet" következménye: a jogosulatlan felhasználót igazi hátrány másként nem érné, mert a jogdíjat meg kellene fizetnie akkor is, ha jogszerűen jár el. Ebből kiindulva, ha a szerző joga érvényesülése érdekében túlléphetők a hagyományos polgári jogi keretek, az ember védelme érdekében is indokolt e lépés megtétele. A javaslat visszásságát és a büntetés jelleget maga a szerző is érzi és ezt ki is nyilvánítja. "Természetesen, ha a sérelmet szenvedett mind a polgári, mind a büntetőjogi oltalmat igénybe veszi, akkor a polgári jogi bírságnak nincs létjogosultsága."⁴²

A rendelkezés miniszteri indokolása szerint is a szerzői jogi törvény hasonló rendelkezése az alapja a 84. § (2) bekezdésének. Az 1969. évi III. törvény 53. § (2) bekezdésének azonban más a tartalma. Abban egyszerű, világos és alkalmazható megfogalmazásban jut kifejezésre, hogy a szerzői művet jogosulatlanul felhasználó felróható jogsértőt hivatalból kell kötelezni a szerzőt megillető díjon és kártérítésen felül a szerzői díjnak megfelelő (és nem a felróhatóság súlyosságához igazodó) összeg bírságkénti megfizetésére, amely csak méltánylást érdemlő körülmények alapján mérsékelhető. Az összhang megteremtését igényelve itt is megmutatkozik a jobb és bal kéz problémája. Nem tartanánk helyesnek mi sem az egy jogágon belüli szankcióhalmozást arra az esetre, ha a szerzői jogot és a személyhez fűződő jogot egyaránt sértő felróható magatartás következményeként bírság kiszabására kerülhetne sor mindkét törvény alapján. Nyilvánvaló ez esetben is, hogy a Ptk. 84. § (2) bekezdése a felesleges.

A bírság fizetésére kötelezésre tehát csak akkor kerülhet sor, ha a jogsértés nyomán — természetesen — vagyoni kár keletkezett. Feltételezzük, hogy a megítélhetőség másik feltétele — az aránytalanság — bizonytalanságának is köszönhetően nem vált be egyáltalán a gyakorlatban ez a személy konkrét

⁴¹ *Kemenes Béla*: A polgári jogi felelősség érvényesítése a népgazdaságban. Jogtudományi Közlöny. 1987. 6. 279. p.

⁴² *Erőss Pál*: i.m. 674. p.

védelmére szánt eszköz. Az arányosság nem más, mint viszonyítás alapján pontosan meghatározott mérték. A viszonyítás alapja jogintézményenként változó. Pl. a követelés vagy igény egészének, vagy kártérítés esetén a felelősség teljes terjedelmének hányadában lehet meghatározni az arányt, és ez után következtetni az esetleges aránytalanságra. A hasonló kategóriák összevetése is rendszerint aggályos. Gondoljunk a feltűnő aránytalanság, indokolatlanul egyoldalú előny, uzsora problémakörére. Még reménytelenebb a helyzet, ha különbözőségeket kell összehasonlítani, mint adott esetben. A teljes kártérítés elvére figyelemmel meghatározott, de a 339. § (2) bekezdése alapján mérsékelhető pénzüsszeg (különösen, ha utólag megváltoztatható járadék formájú) kerül egybevetésre a magatartás — mi alapján elbírálandó — súlyosságával. Még talán az is jobb megoldás lett volna, ha konkrétan megjelöli a jogalkotó, hogy pl. szándékosság vagy súlyos gondatlanság a mérce, mint ahogyan — kivételesen ugyan, de — másutt is tartalmaz ilyen rendelkezést a Ptk.

További megválaszolandó kérdések merülhetnek még fel: hivatalból vagy kérelemre szabható ki; milyen összegben (amely a kártérítés összegével együttesen arányban áll a jogsértő magatartás felróhatóságának súlyával, vagyis kiegyenlíti a "különbséget"); hogyan viszonyul a sajtótörvényben meghatározott bírsághoz...? Ezek egy részét azonban költőiként kezeljük, más részére pedig később még visszatérünk álláspontunk alátámasztása érdekében.

A bírságfajtákat általában is sok kritika éri a szakirodalomban: az egységes, tiszta felelősségi rendszer hiánya, valamint nem kellő hatásuk miatt. Más szankciók kiegészítéseként azonban megfelelő területen történő alkalmazásuk egyelőre még nem mellőzhető. Az viszont leszögezhető, hogy a Ptk-ban és általában a polgári jogi szabályokban nincs helyük. A bűncselekmény súlyát elérő társadalomellenes magatartások ellen a büntetőjog eszközeivel kell fellépni. A bűncselekményt meg nem valósító csekélyebb társadalomellenes magatartások esetén viszont merőben helytelen a büntetőjog eszköztárának (pénzbüntetés) becsmérlése a polgári jog szférájába, és ezzel a polgári jognak büntető jelleggel való felruházása. A polgári jognak a maga szankcióival kell harcolnia a személyiség védelméért.

A már eredetileg sem kellőképpen indokolt 84. § (2) bekezdését tehát *hatályon kívül kell helyezni*. Megjegyezzük, hogy ilyen szemléletet tükröz a hírnévrontás sajátos esetét, az üzleti hírnév sérelmét meghatározó tisztességtelen piaci magatartásról szóló törvény is [1990. évi LXXXVI. tv. 24. § a) pont, 29. § (1) bek.], amely ebből a szempontból jóval korszerűbb, mert a Ptk-val egyezően tulajdonképpen ugyanazokat az igényeket tartja érvényesíthetőnek, mint általában a személyhez fűződő jogok megsértése esetén, kivéve a közérdekű célra fordítandó bírságot, erről mélyen és helyesen hallgat.

Ezt követően pedig megválhatunk attól a még hatályban lévő rendelettől is, amely az időközi változásokra is tekintettel eléggé kiüresedve, az alkalmazás hiányában azonban jelentős gondot nem okozva a közcélra fordítás irányairól rendelkezik.⁴³

⁴³ 14/1978. (VIII.8.) PM sz. r.

C. Speciális jogkövetkezmények

a) A *sajtóhelyreigazítás* intézményét az 1977. évi módosítás vezette be a Ptk-ba, bár ezt megelőzően sem volt ismeretlen ez a személyiségvédelmi eszköz. Bizonyos értelemben "profil tisztítás" történt azáltal, hogy az anyagi jogi természetű vonatkozó szabályok a Pp-ből átkerültek a Ptk-ba. Ezáltal a jogalkotó, mint ahogyan a miniszteri indokolás fogalmaz "a sajtóhelyreigazítási eljárásnak a Pp-ben adott eljárási szabályaihoz ad alapot azzal, hogy a helyreigazítás anyagi jogi szabályait a Ptk-ba foglalja." Ezen indokoláshoz képest még fokozottabb jelentőséget tulajdonít a módosításnak az az álláspont, amely szerint a Ptk. rendelkezései nem csak anyagi jogi alapot adnak a Pp-ben foglalt helyreigazítási eljáráshoz, hanem egyúttal a sajátos, külön biztosított eszközt emelik ki. Ugyanis "a törvényben biztosított egyéb igényeken kívül" van helye helyreigazításnak. Ebből pedig az következik, hogy e védelmi eszköz egyrészt anyagi jogi összhangot teremt az eljárásjogilag már biztosított sajtóhelyreigazítással, másrészt nem zárja ki annak lehetőségét, hogy más módon, egyéb személyiségi jog megsértése esetén igénybe vehető eszközökkel éljen a sérelmet szenvedő fél.⁴⁴

Tapasztalatok alapján megállapítható, hogy a sajtóhelyreigazítás az egyik legjobban vagy inkább leggyakrabban funkcionáló jogkövetkezmény azzal együtt, hogy kizárólag meghatározott feltételek fennforgása esetén vehető csak igénybe. Látszólag úgy tűnik, hogy a gyakorlat nehézség nélkül alkalmazza a rendelkezéseket. Az ítélezést jelentős mértékben segítik a Legfelsőbb Bíróság által kibocsátott alapvető és részletes iránymutatások (PK. 12., 13., 14., 15.). A viszonylag nagy számban publikált — a gyakorlat egységesítése, helyes mederben tartása irányába ható — jogesetek is arra engednek következtetni, hogy jelentős jogalkalmazási probléma ma már nincs.

Egy szinte észre sem vehető szabályozásbeli hiányosságra jogalkalmazási vonatkozásai miatt azonban mégis kitérünk. Nem vitathatóan az ún. "sajtószervek" ellen kell indítani a sajtóhelyreigazítási eljárást és csak akkor kerülhet rá sor, ha sajtóközlemény valósítja meg a jogsértést. Fontos kiemelni azt is, hogy a valótlán sajtóközleménnyel szemben biztosított védelem *objektív* jogalapú szankció, vagyis a helyreigazítási kötelezettség független a sajtószerv vétkességétől. Megfogalmazásbeli pontatlanságokból adódóan azonban bizonyos nézetkülönbségek mutathatók ki tekintetben, hogy a jogsértés megvalósulásához elegendő a valótlán állítás..., vagy szükséges ennek egyidejű sérelmes volta valamely személyhez fűződő jog vonatkozásában, vagy kizárólag a jóhírnév megsértése ad alapot a speciális jogkövetkezmény alkalmazhatóságára.

Van, vagy legalábbis még a Ptk-beli szabályozást megelőzően volt olyan álláspont, amely szerint a sajtóhelyreigazítási eljárást nem helyes kizárólag a személyhez fűződő jogok védelmének olyan sajátos formájaként felfogni, ahol a személyhez fűződő jog megsértéséhez kétség sem férhet, bár vitathatatlan, hogy

⁴⁴ Asztalos László: A polgári törvénykönyv magyarázata. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Bp., 1981. 370. p.

a rendszerinti eset ez. Lehetőséget kell adni azonban a valótlán tény állításának helyreigazítására abban az esetben is, ha az valójában nem vonta maga után a személyhez fűződő jog sérelmét. Ugyanezen nézet bármely személyhez fűződő jog megsértése esetén biztosítani törekszik a sajtóhelyreigazítás igénybevételét.⁴⁵

Más vélemény szerint a sajtóhelyreigazítás azért sajátos, mert kiemeli az eszközt, amelynek segítségével meghatározott magatartások esetén elégtételt ad. Azért sajátos, mert lehetséges a név megsértése, a jóhírnév megsértése, sőt a képpel, a képmással, a hangfelvétellel történő jogsértés is megvalósulhat, és ezeket is védi a helyreigazítási eljárás. "Ugyanakkor elsősorban és közelebről a jóhírnév sérelmének a tomegtájékoztatási eszközök útján elkövetett jogsértését van hivatva rendezni és szabályozni."⁴⁶

Való igaz, hogy a valótlán tényállítás bármiféle formában kifejezésre juthat, akár képi úton is megtörténhet. Mégis úgy gondoljuk, hogy a sajtóhelyreigazítási eljárás *kizárólag a jóhírnév* védelmére szolgál. A képmáshoz, hangfelvételhez fűződő jog megsértése vagy az érintett személy érzelmeinek sérelme önmagában nem ad alapot sajtóhelyreigazításra, hanem a rendes személyiségvédelmi eszközök igénybevételére. Sajtóhelyreigazításra nézetünk szerint csak akkor kerülhet sor, ha az iménti sérelmek következtében a jóhírnév, tehát a mások véleménye változik meg hátrányosan vagy legalábbis alkalmas erre a közlés.⁴⁷ Ezt látszik erősíteni egyébként a vonatkozó szabályok rendszertani – vélhetően jogalkotói tudatossággal történő – elhelyezése is. A sajtóhelyreigazítási rendelkezések (79 §) közvetlenül a jóhírnév szabálya (78 §) után, tulajdonképpen a nevesített személyiségi jogok közé ékelődve, nem pedig a jogkövetkezményeket taglaló 84. §-nál található. A 79. § megfogalmazásából hiányzó, de a 78. §-ban benne lévő "azt sértő" kitélt a jogalkalmazás is rendszerint megköveteli⁴⁸ és az elmélet képviselői többségének olvasatában is bennefoglaltatik. Eszerint helyreigazításra csak pontosan meghatározott személyiségi sérelem orvoslásaként kerülhet sor. Kizárólag akkor, ha a személyiségi sérelmet hírnévrontás valósítja meg és az a jogszabályban pontosan meghatározott sajtóközlemény útján történt. A helyreigazítás a jóhírnév védelmének sajátos eszköze, érvényesítése nem a rendes polgári per útján történik, hanem külön eljárási szabályok vonatkoznak rá. Előfeltétele az előzetes igényérvényesítés és a jogvesztő határidők betartása.⁴⁹

⁴⁵ Balogh Imre: A polgári perrendtartás magyarázata. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Bp. 1976. 1532–33. p.

⁴⁶ Asztalos László: A polgári törvénykönyv magyarázata. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp., 1981. 370. p.

⁴⁷ Súlyom László: A személyiségi jogok elmélete. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Bp. 1983. 200., 295. p.

⁴⁸ BH 1978. I. 31., 32., PK 12. sz. Áf. II. pont.

⁴⁹ Törő Károly: Személyiségvédelem a polgári jogban. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Bp. 1979. 112. p.; Zoltán Ödön: A polgári törvénykönyv magyarázata. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Bp. 1992. 192. p.

Semmiképpen sem állítjuk, inkább csak feltételezésünknek adunk hangot, mikor úgy véljük, hogy a szókimondhatóság szabadságának nagyfokú növekedése, egyre gyakrabban "önkifejező szabadosságba" való átcsapása, a társadalmi együttélés szabályai által szükségképpen megkívánt kulturáltság bizonyos szintjének hiánya következtében olyannyira megnőtt e perek száma és esetenként csökkent a súlya, hogy a hatásköri szabály megváltoztatására kényszerült a törvényhozó. 1993. január 1-jétől az ezideig megyei bírósági hatáskörbe tartozó perek a *helyi bíróságnál* indíthatók.⁵⁰ Sajnálatosnak tartjuk, ha a kiváltó ok valóban ez, más kifogásolnivalót azonban nem látunk e változtatásban. Tekintettel arra, hogy időközben a lap és helyi stúdió alapítására vonatkozó szabályok az alanyi kört illetően lényegesen kedvezőbbé váltak, talán célszerűbb, gazdaságosabb is ez a megoldás.⁵¹

b) A sajtóhelyreigazítás, mint speciális személyiségvédelmi jogkövetkezmény rövid ismertetését követően fontosnak tartjuk, hogy hozzá, valamint az azt megelőzően tárgyalt bírság intézményéhez kapcsolódva fenntartásainkat fejezzük ki egy szintén sajátos, bár nem a Ptk-ban szabályozott, de a személyiségvédelmet érintő kategóriával, a *sajtótörvényben* meghatározott, nem a legsikerültebben *szabályozott közérdekű bírsággal* összefüggésben. Szükségképpen és teljesen érthető a joggyakorlat és az elmélet szinte azonnali, aggályokat kifejező reagálása,⁵² hiszen a hasonló vagy azonos életviszonyok rendezését egységesen indokolt megoldani. A jogszabály valóságos érvényesülését csak rontja és nem erősíti, ha ugyanannak a normatartalomnak egy másik jogszabályban való, ráadásul esetenként eltérő ismétlésére kerül sor. Az egységes, összefüggő, ellentmondásmentes szabályozási rendszer alapkövetelmény a szabályozás hatékonysága szempontjából.

Az előzőekben a Ptk-beli bírsággal kapcsolatban említett kifogásainkat nem ismételjük, de – most már a két szabály egymásmellettiességében – néhányra kiegészítésként még felhívjuk a figyelmet, csak felsorolászerűen:

– A Ptk-beli bírság bármely jogsértővel szemben alkalmazható, vagyis nem biztos, hogy az éppen sajtószerv; a sajtótörvénybeli viszont csak a kiadóval vagy alapítóval szemben, aki korántsem biztos, hogy azonos a sajtószervvel.

– A Ptk-beli a teljes személyiségvédelmi körben, míg a másik a személyhez fűződő jogok megsértése miatti sajtóhelyreigazítási eljárásban, de emellett bármely sajtó elleni perben kiszabható.

– A Ptk-beli szubjektív jogalapú, míg a másik objektív (bár az indokolás, – ami semmiképpen sem bír jogszabályi erővel – és az időközben alakuló gyakorlat felróhatósági elemeket tart szükségesnek).

– A Ptk-ban nincs felső határa, a magatartás felróhatóságának súlyához igazodik, a másikban összegszerűen korlátozott: 500 ezer Ft a maximum és ezen belül elvileg független a kártól és a felróhatóságtól.

⁵⁰ 1992. évi LXVIII. tv. 19. §-a által módosított Pp. 344. § (1) bek.

⁵¹ 1990. évi XI. tv. 2–3. §-a által módosított, sajtóról rendelkező 1986. évi II. tv. 7., 9. §-a.

⁵² *Törő Károly: Sajtószabadság és személyiségvédelem. Magyar jog 1990. 6. 512. p.;*

Zoltán Ödön: A sajtóról és szabadságáról. Magyar jog 1991. 12. 726. p.

Néhány ellentmondást külön is kiemelünk. "Ha a sajtóban közölt tájékoztatás a személyhez fűződő jogot" (bármelyiket) "vagy a hiteles tájékoztatás követelményét sérti, külön jogszabály" (Ptk. és Pp.) "szerint helyreigazításnak is helye van". Úgy tűnik, ez a kör tágabb a Ptk. és a Pp. által megvont jóhírnév sérelménél. Az utóbbi kötelezettség megszegésénél ki az érintett, a felperes? Az illetékes miniszter a Pp. 342. § (1) bek. alapján? Ahhoz viszont már a közérdek sérelme szükséges. Avagy a hiteles tájékoztatás kötelezettségének megszegése eleve sérti a közérdeket?⁵³

A személyhez fűződő jogok megsértése esetén a sajtóhelyreigazítási vagy a sajtóval szemben indított más polgári perben a bíróság a sajtószerv alapítóját vagy kiadóját feltéve, hogy perben állnak, közérdekű célra fordítható bírsággal is sújthatja 500 ezer Ft-ig terjedő mértékben [1986. évi II. tv. 19. § (4), (5), (6) bek.]. Ezúttal is megállapítható, hogy elmaradt az egyes rendelkezések megfelelő összehangolása. Elnagyolt a szabályozás a sajtóbírság kötelezettjét illetően. Fontos hangsúlyozni, hogy sajtóhelyreigazítási perben alperes az időszaki lap szerkesztősége, a Magyar Rádió, a Magyar Televízió – ezek körzeti stúdiói – a helyi jellegű önálló rádió- vagy televízió műsort készítő stúdió (vagyis helyi stúdió), a Magyar Távirati Iroda illetve a Filmhíradó Szerkesztősége, amelyek a Pp. 343. § (1) bek. értelmében félként járnak el akkor is, ha egyébként nincs perbeli jogképességük. Ez esetben viszont perköltség viselésére az alapítót kell kötelezni [7/1972. (XI.28.) IM. r. 18 §]. Nincs gond pl. a Magyar Rádiónál, Televíziónál, Távirati Irodánál, mert ezek egységesen kötelezhetők mind helyreigazításra, mind bírság fizetésére. Viszont – mint már jeleztük –, sajtóhelyreigazítási perben az időszaki lap szerkesztősége, bár alperes, van ugyan perbeli jogképessége, de közérdekű célra fordítható bírsággal nem sújtható, csak az alapító vagy kiadó, "ha perben állnak". Azt azonban nem határozza meg a törvény, hogy hogyan kell bekerülniük a perbe. Az indokolás szerint – minden jogszabályi alapot nélkülözve – a bíróság "a bírság kiszabásával kapcsolatban hivatalból jár el". A gyakorlat helyesen érzékeltte ezt az ellentmondást és a Pp. 146. § (3) bek. ürügyén figyelmezteti a felperest a kereset kiterjesztésére. Az irodalomban is van ilyen álláspont, miszerint a bíróságnak ez kötelessége, bár aggályos, hogy ez esetben a védelem módja közhatalmi szankció, nem a felperest illeti a bírság összege. Tehát, a felperesnek különleges – hisz nem saját, személyhez fűződő igényét érvényesíti – eljárásjogi nyilatkozatot kell tennie és perbe kell vonnia tetszése szerint valamelyikőjüket.⁵⁴

Tulajdonképpen törvényrontó gyakorlat folyik, amikor a bíróság a 343. § (2) bekezdésben foglalt más keresettel összekapcsolást vagy egyesítést tiltó szabályt egyszerűen átlépi. "...lényegében módosult" a Pp. vonatkozó

⁵³ A sajtóról rendelkező 1986. évi II. tv. 19. § (3) bek.

⁵⁴ Kovács László: A személyiség jogi védelme. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Bp. 1992. 124. p.

rendelkezése.⁵⁵ Semmiképpen sem lehet egyetérteni egy ilyenfajta értelmezéssel, még ha tudottan kényszerűségi okai vannak, akkor sem.

További problémát jelent, hogy a bírság ebben a körben is ténylegesen *szubjektív* szankcióvá válik, a felróhatóság hosszadalmas vizsgálata viszont ellentétben áll a sajtóhelyreigazítási eljárás gyorsaságához fűződő célszerűségi követelménnyel. A korábbi ítélkezés nagyon is következetes volt e tekintetben. Több alkalommal hangsúlyozta – helyesen –, hogy a sajtóhelyreigazítás iránt indított perben a személyhez fűződő jogok megsértésének egyéb jogkövetkezményei iránt támasztott igényről nem lehet határozni. (Pl. BH.1986.7.272.) Ez esetben az ún. rendes személyiségvédelmi eszközöket kell igénybe venni. (BH.1989.12.479.) Nyilvánvalóan ezt a törvénynek megfelelő gyakorlatot kellene folytatni a jövőben is. A hatályos szabályok alapján is van mód erre (az általunk korábban már bírált) Ptk. 84. § (2) bek. felhívásával.

Úgy tűnik számunkra, hogy az intézménnyel kapcsolatos kritikai megjegyzések vagy nem is kerültek felszínre, vagy nem hullottak termékeny talajba. A két bírság "egybecsúszása" ugyanis meglehetősen jól nyomon követhető az utóbbi évek jogalkalmazásában. Szinte magától értetődő, talán egyszerűségi vagy kényelmességi okokból a két intézmény beazonosítása. Sajnálatos módon a Ptk. legújabb magyarázata vonatkozó részében sem történik kísérlet ezen értelmezés tarthatatlanságának megvilágítására, holott jelentősek az eltérések a két különböző törvényben szabályozott – csak elnevezésében és közérdekű célra fordítandóságában azonos – bírság között. Sőt, megerősítést nyer, hogy "a bírság kiszabásával kapcsolatban a bíróság hivatalból jár el" a törvényi rendelkezéshez fűzött miniszteri indokolás alapján, majd pedig az ellentmondás feltárása nélkül kijelentésre kerül, hogy "a felperes jogosult meghatározni", hogy a kiadót vagy az alapítót vonja-e perbe.⁵⁶

Van olyan vélemény, amely szerint a sajtóhelyreigazítási vagy sajtóval szemben indított polgári perben kiszabható ezen "újabb" bírság bevezetésének indokoltsága a gyakorlat ismeretének hiánya miatt nem látható világosan.⁵⁷ Álláspontunk szerint – a fentiekből is kitűnően – a joggyakorlat által nyújtott kép ma már némiképp tisztább ugyan, de továbbra sem megnyugtató. A magunk részéről még csak elképzelni sem kívánjuk azt az esetet, amikor egyazon jogsértő magatartásért megítélésre kerül a feltételek fennforgása esetén nem vitathatóan járó kártérítés, kárpótlás és még a "köz" is "jól jár" a kétféle jogszabály alapján kiszabandó bírságokkal.

Bízunk benne, hogy nemhogy bőséges gyakorlata nem alakul ki e szankcióknak, de nyomuk sem marad az említett jogszabályok egyikében sem. A jelenlegi szabályozás nem tartható fenn és nem azért, mert a gyakorlatban esetlegesen kevésbé ismert a szerepe, hanem mert szükségtelen a

⁵⁵ *Kovács László*: A személyiség jogi védelme. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Bp. 1992. 127. p.

⁵⁶ *Zoltán Ödön*: A polgári törvénykönyv magyarázata. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp., 1992. 206. p.

⁵⁷ *Petrik Ferenc*: A kártérítési jog. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Bp 1991. 179. p.

párhuzamossága, eljárásjogi és egyéb okú ellentmondásossága, jogdogmatikai megalapozatlansága miatt. Amennyiben valóban megtörténik a személyhez fűződő jogok megsértése és az vagyoni vagy ráadásul még immateriális hátrányt is okoz, akkor ezek helyreállítására a rendes személyiségvédelemi eljárás keretében, a Ptk. és a Pp. szabályai alapján a károsult részére vagyoni és nem vagyoni kártérítést kell kiszabni, amelyek mértékébe a bíró józan belátására bízva "bőven belefér" az egyébkénti bírság összege is anélkül, hogy az méltánytalanságra vagy bírói túlkapásra vezetne. Természetesen emellett — előzőleg vagy egyidejűleg, az időszerűség vagy más ok által motiváltan — sajtóhelyreigazítási eljárás is kezdeményezhető, de kizárólag annak eredeti funkcióját megőrző jelleggel, nem pedig "büntetékiszabással" zárulva.

Összegzés helyett

Nem tagadjuk, szándékoltnak nem voltunk figyelemmel a tanulmány szerkezetének arányosságával kapcsolatos esetlegesen más elvárási szempontokra. Talán önkényesen, de ily módon kívántuk egy jogintézmény szükségképpen rövidített bemutatása keretében kifejezésre juttatni néhány — megítélésünk szerint — problémaként jelentkező kérdés fontosságát, súlyát.

Arra a következtetésre jutottunk, hogy a személyiségvédelem nem "mostohagyermek" a polgári jognak, viszont bőven akad még tennivaló. Bízunk abban, hogy hamarosan rendelkezésre fognak állni — immár "tökéletesítve" — a leghatékonyabb polgári jogi eszközök ezen a területen is.

ZSUZSA SIMICS

BRIEF SURVEY OF THE DEVELOPMENT OF CIVIL LAW

PERSONALITY PROTECTION

(Summary)

The study — as it is stated in the title — offers a short outline of the course of development of civil law personality protection from the 1950s to present time.

In the scope of this:

- the survey presents the basic theories concerning the role and significance of personality protection in civil law
- it emphasizes the importance of the first civil law codex and its role in establishing the protection of rights connected with the personality.

Following this the study outlines the main parts of the current regulations indicating simultaneously the important stages of the development and the relevant amendments.

The study details the system of sanctions, analyses the utmost significance of non-pecuniary prejudice as one of the most important legal consequences and it stresses the justifiability of increasing its role.

At the same time the survey critically revises the whole legal institution and the comments aimed at the change of legal settlement. The most important proposals of the study are directed to the repeal of general damages, public penalty — penalty devoted to public purposes — and that of press penalty — penalty imposed on the basis of press laws.